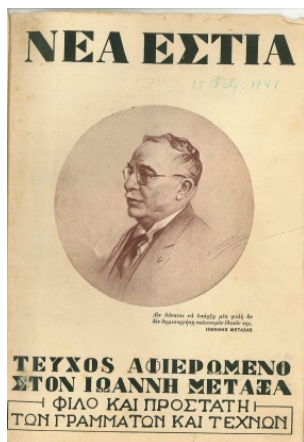

ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΕΤΑΞΑΣ Ο ΠΡΩΤΟΣ ΔΗΜΟΤΙΚΙΣΤΗΣ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΣ

Λίγοι γνωρίζουν την σχέση του Ιωάννη Μεταξά με τα γράμματα, την λογοτεχνία, την αγάπη του στην ελληνική γλώσσα και μάλιστα στην δημοτική. Ένα κείμενο γραμμένο [στην «Νέα Εστία» στο τεύχος 340 στις 15.2.1941](#), με την υπογραφή του Καραγάτση έχει τον τίτλο:

Ο ΠΡΩΤΟΣ ΔΗΜΟΤΙΚΙΣΤΗΣ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΣ. σελ.153 - 154

«Ο Μεταξάς ήταν ο πρώτος πραγματικά δημοτικιστής πρωθυπουργός, που πίστευε και που μεταχειριζόταν την δημοτική. Και είναι θαυμαστός γιατί δηλητηριασμένος και αυτός όπως όλοι οι Έλληνες της νεανικής του εποχής από την καθαρεύουσα είχε την τεράστια ψυχική δύναμι – που κανείς άλλος δεν την είχε – όχι μόνο να νιώσει την γλωσσική αλήθεια, αλλά αποτοξινώνοντας τον οργανισμόν του από τα φαρμάκια του σχολαστικισμού, να ανανεωθεί, να συγχρονισθεί και να γίνει καθαρός δημοτικιστής».

Ένα άλλο κείμενο στο ίδιο τεύχος από τον Πέτρο Χάρη τον αποκαλεί

Ο ΑΠΟΦΑΣΙΣΤΙΚΟΣ ΔΗΜΟΤΙΚΙΣΤΗΣ. σελ.142 - 152

«Ο Ιωάννης Μεταξάς είχε ως το 1936 διπλή σταδιοδρομία, αλλά δεν είχε ανάμιξη στα πνευματικά ζητήματα του τόπου. Ήταν στρατιωτικός και πολιτικός. Κι αν φρόντισε ο στρατιωτικός από πολύ νέος, όπως φάνηκε αργότερα, για την γενική πνευματική του συγκρότηση και την κράτησε για τον εαυτόν του, κρυφή ασχολία κι ευδαιμονία, καθώς είναι κάθε αληθινή καλλιέργεια του εσωτερικού μας κόσμου, και ατομικό εφόδιο, ο πολιτικός δε θέλησε ή δεν είχε την ευκαιρία να κηρύξει ότι θεωρεί ανεκτίμητο εθνικό κεφάλαιο την τέχνη σε όλη την ποικιλία της και σε όλες τις αξιόλογες πραγματοποιήσεις της, και κάτι περισσότερο ακόμα, να δείξει με την ανεξιθρησκεία του στα λογοτεχνικά ζητήματα και με τις γλωσσικές πεποιθήσεις του, ότι βρίσκεται κοντά στα πιο προοδευτικά στοιχεία του τόπου ... Ο Μεταξάς ήταν ενσυνείδητος δημοτικιστής και δεν άργησε να το κηρύξει, να το καυχηθεί και να μεταφέρει αυτήν την πεποίθησή του από τους λόγους στους υψηλότερους στόχους που σημάδευε η εξουσία του, η δύναμη αυτή που τόσο τρόμαξε τους λογοτέχνες μας και σε τόσες αυπνίες τους καταδίκασε».

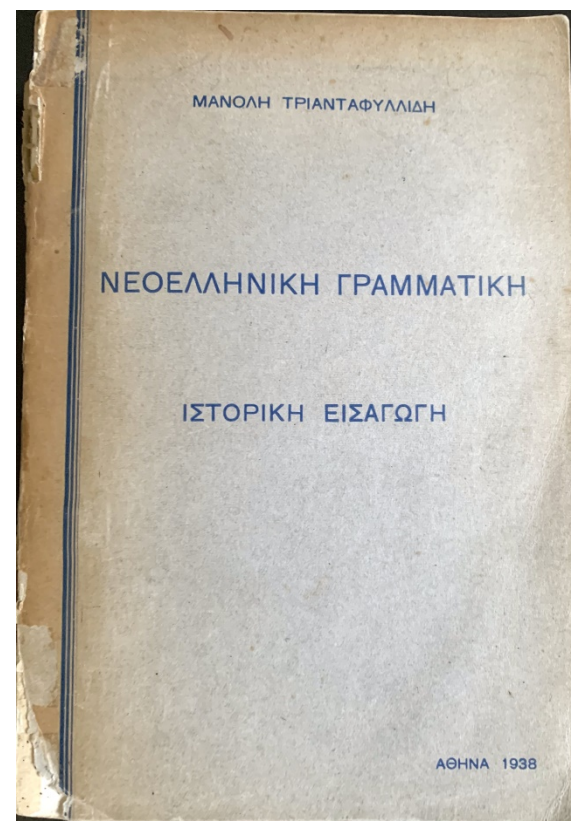
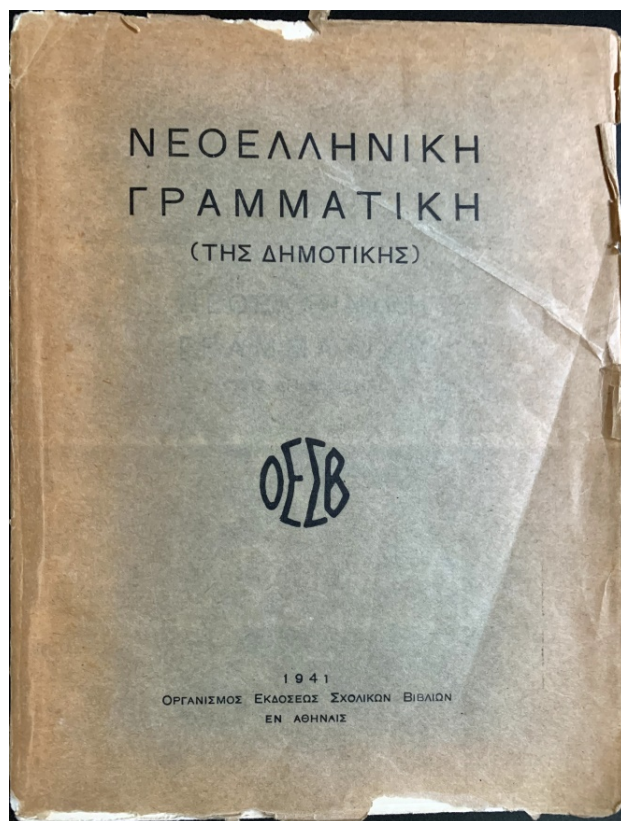
«Ο Ιωάννης Μεταξάς είχε καταλάβει πολύ καλά ότι το γλωσσικό ζήτημα δεν ανήκει μόνο στους λογοτέχνες και στους φιλόλογους. Κάτι περισσότερο ακόμα: είχε δει ότι δεν χωράει στον κύκλο των αρμοδιοτήτων των. Ξεχείλιζε στα σπουδαστήρια τους, απλωνόταν σε κάθε τομέα εθνικής ενέργειας, ήταν μια πραγματικότητα και μια εκκρεμότητα που έπερνε θέση ανάμεσα σε όλες τις σκέψεις και στις πράξεις όλων των Ελλήνων και έμενε πάντα κάτω από το προσκέφαλο του κυβερνήτη, μαζί με τις πιο μεγάλες έννοιες του. Κάτι ευρύτερο λοιπόν κάτι ουσιαστικότερον από λογοτεχνικό ή φιλολογικό θέμα ο δημοτικισμός αληθινά και καθαρά ζήτημα εθνικό. Και στην πεποίθησή του αυτή έμεινε σταθερός και δημιουργικός. Είχε ρίξει σαν ωραίο σύνθημα μια φράση. Ήταν όμως και έτοιμος να τη στηρίξει με επιχείρημα ακαταμάχητο, με την στερεώτερη λογική και με την πιο ρεαλιστική πολιτική, με ό,τι έβλεπε κάθε ψύχραιμος και

αμερόληπτος στις κοινωνικές μας ζημώσεις και μόνο οι άτολμοι, οι επιπόλαιοι και οι πεισματαρηδες δεν ήθελαν να προσέξουν και να χρησιμοποιήσουν. Ολόκληρη η φράση του Ιωάννη Μεταξά για το γλωσσικό μας είναι αυτή:

Το ατύχημα είναι ότι η άρχουσα τάξις μέχρι σήμερα ηθέλησε να συγχέει τον δημοτικισμό με τον κομμουνισμό...

Είχε μεγάλο και ακαταμάχητο επιχείρημα μια λαμπρή εθνική αλήθεια. Ο δημοτικισμός είναι κίνημα καθαρά εθνικόν» και προχώρησε εκεί που κανένας αστός πολιτικός δεν είχε το θάρρος να φτάσει. Αστός αυτός δε δίστασε να κατηγορήσει καθαρά και ξάστερα την άρχουσα τάξη δηλαδή την αστική ... Ο Ιωάννης Μεταξάς έκαμε λαϊκή πολιτική και λαϊκή νομοθεσία που δεν την είχε δώσει στον εργάτη, τόσο ριζοσπαστική και τόσο συγχρονισμένη, κανένας άλλος αστός Πρωθυπουργός.»

Στο εσώφυλλο της γραμματικής του τριανταφυλλίδη που τυπώθηκε το 1941 έχει το εξής σημείωμα με ημερομηνία 14 Δεκεμβρίου 1938, δηλώνοντας την απόφαση του Υπουργείου Θρησκευμάτων και της Εθνικής Παιδείας, σχετικά με την επιτροπή που έγινε για την σύνταξη της Γραμματικής της Δημοτικής γλώσσας για τους εκπαιδευτικούς λειτουργούς.

Σύμφωνα με την από 14 Δεκεμβρίου 1938 απόφαση του Υπουργείου των Θρησκευμάτων και της Έθνικης Παιδείας καταρτίστηκε Έπιτροπή για να συντάξη τή Γραμματική της Δημοτικής για τους εκπαιδευτικούς λειτουργούς με Πρόεδρο και εισηγητή τον κ. Μανόλη Τριανταφυλλίδη, άλλοτε καθηγητή στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, και μέλη τους κ. κ. Κλέανδρο Λάκωνα, λογοτέχνη, Θρασύβουλο Σταύρου, γυμνασιάρχη, Ἀχιλλέα Τζάρτζανο, άλλοτε εκπαιδευτικό σύμβουλο, και Βασίλειο Φάβη, τότε συντάκτη του Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας και τώρα καθηγητή στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Σ' αὐτοὺς προσέθηκε ὡς γραμματέας ὁ κ. Νικόλαος Ἀνδριώτης, συντάκτης τοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας. Ὁ κ. Φάβης ἀναγκάστηκε νὰ διακόψῃ τὴ συνεργασία του μετὰ τὴν Ἐπιτροπὴ διὰν ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
Πίνακας περιεχομένων	ε'
Προλεγόμενα	ιε'
Συντομογραφίες	λβ'
ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ	1
ΦΩΝΗΤΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9
Α' Κεφ. Φωνητικές ἔννοιες — Νεοελληνικὸ φωνητικὸ σύστημα — Διαίρεση φθόγγων	10
§ 13. Φθόγγοι καὶ γράμματα 10. — § 15. Πῶς σχηματίζονται οἱ φθόγγοι. Τὰ φωνητικὰ ὄργανα 11. — § 16. Φωνήεντα καὶ σύμφωνα 13. — § 17. Διαίρεση φωνηέντων 14. — § 19. Διαίρεση συμφώνων 15. — § 23. Πίνακας συμφώνων 18. — § 24. Μισόφωνα 18. — § 25. Δίφθογοι 18. — § 26. Δίφθογοι καταχρηστικοὶ 19. — § 27. Μακριοὶ φθόγγοι 20.	
Β' Κεφ. Διαιρέσεις τῆς γλώσσας — Τόνος	20
§ 29. Α. Ἐνόητες πνευστικές 20. — § 31. Β. Ἐνόητες τονικές 22. — § 34. Ἡ συλλαβὴ καὶ ὁ τόνος τῆς 23 — § 38. Ὁ τόνος τῆς γραμματικῆς λέξης 24.	

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ ΟΙ ΦΘΟΓΓΟΙ ΚΑΙ ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Α' Κεφ. Φθόγγοι καὶ γράμματα	27
§ 41. Οἱ φθόγγοι τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας 27. — § 42. Τὰ γράμματα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας 27. — § 45. Ἀντιστοιχία φθόγγων καὶ γραμμάτων 28. — § 47. Φωνήεντα καὶ σύμφωνα 28. — § 52. Ἀρχικὰ καὶ τελικὰ γράμματα 29. — § 54. Τελικὰ σύμφωνα. Ὁρθ. 30. — § 55. Διπλὰ γράμματα. Ὁρθ. 30. — § 57. Δίψηφα: Α. Φωνήεντα: ου, αι, ει, οι, υι. Ὁρθ. 31. Β. Σύμφωνα: μπ, ντ, γκ, τσ, τζ 30. — § 63. Διαίρεση καὶ ὀνομασία τῶν συμφώνων 32. — § 64. Πίνακας τῶν συμφώνων 33. — § 65. Δίφθογοι. Καταχρηστικοὶ δίφθογοι 33. — § 67. Ὁμοία σύμφωνα. Ὁρθ. 33. — § 69. Τὸ σ ἔμπρὸς ἀπὸ ἡχηρὰ σύμφωνα 34. — § 70. Οἱ συνδυασμοὶ αυ, ευ 34. — § 71. Τὰ ρινικὰ συμπλέγματα μπ, ντ, γκ, γγ 35. — § 74. Ἄφωνα γράμματα 36.	

Ο ΑΠΟΦΑΣΙΣΤΙΚΟΣ ΔΗΜΟΤΙΚΙΣΤΗΣ

Η ιστορία του γλωσσικού μας ζητήματος έχει μερικές ημερομηνίες, που ούτε να τις προσπεράσει μπορεί ούτε να τις ξεχάσει ποτέ ο μελετητής της. Θα θυμάται πάντα ότι γύρω στα 1545 ο Νικόλαος Σοφριανός έγραφε τη γραμματική του στη δημοτική, ότι το 1681 ο Φραγκίσκος Σκοφός τύπωσε σε απλή γλώσσα τη «Ρητορική» του, ότι ο Ήλιος Μηνιάτης λίγο πριν από το 1700 έκαμε την τολμηρή αλλά και τόσο αποτελεσματική καινοτομία ν' ανεβάσει ως τον άμωνα τη γλώσσα του λαού, ότι ο Αθανάσιος Χριστόπουλος από το 1804 άρχισε τη συστηματική γλωσσική προπαγάνδα του με τη «Γραμματική αλφωδορική», ότι το 1824 ο Διονύσιος Σολωμός έδωσε με τον «Διάλογό» του καθαρώτατα έθνικo περιεχόμενο στο γλωσσικό μας ζήτημα, κ' έπειτα θα σταθώ ο μελετητής, τότε περισσότερο και τότε λιγώτερο, αλλά πάντα με προσοχή και συχνά με θαυμασμό, στα 1888, που έριξε τη μεγάλη κραυγή του ο Ψυχάρης με το «Ταξίδι» του, στα 1893, που παρουσίασε με το «Εξιδωλά» του ο Ροΐδης λαμπρή κ' ακαταμάχητη την επιχειρηματολογία του οργανωμένου δημοτικισμού, στα 1908, που ο Έλισαίος Γ'αννίδης τύπωσε τη «Γλώσσα και Ζωή», το δεύτερο αληθινά στερεό και πειστικό θεωρητικό κείμενο των δημοτικιστών, στη Β' Αναθεωρητική Βουλή του 1911, που ο Μαβίλης συνόψισε τις γλωσσικές πεποιθήσεις του κ' έκλεισε όλη την περιφρόνησή του για τους απληροφόρητους και τους άμετανόητους στην περίφημη αποστροφή: «Δεν υπάρχει γλώσσα χυδαία, υπάρχουν μόνο χυδαίοι άνθρωποι», και τον ίδιο πάλι χρόνο, που ο Παλαμάς, για να μην άλλαξει οπιστήση και να κρατήσει άμειωτη τη λογοτεχνική του τιμή, αντιμετώπισε τους θυμούς και το διωγμό της πολιτείας, και λίγους μήνες πρωτότερα, στα 1910,

που ιδρύθηκε ο Έκπαιδευτικός Όμιλος κ' οργανώθηκε η πρώτη προσπάθεια για την εισαγωγή της δημοτικής στα σχολεία. Θα κάνει ο μελετητής μερικούς άλλους ενδιάμεσους σταθμούς, σε καλές και σε σκοτεινές ημέρες για τον άγωνα, σε ύπουρους της Παιδείας με προσδευτικές ιδέες αλλά με υπερβολικό ζήλο για το κομματικό συμφέρον και με τρόμο για ό,τι μπορούσε να παρεξηγηθεί και να δώσει εύκολα δπλα στους δημοκόπους, σε τίμιους αντίπαλους — επισημίμονες και δημοσιογράφους — και σε θλιβερούς αντιπρόσωπους του πιά αντεθνικού συντηρητισμού, σε αξιόλογες προσωπικότητες, σε κομικούς φωνακούς και σε μικροπόρους των Ιερών και των δόλων ενός έθνους που με πολύ αίμα αξασφαλίζει κάθε τόσο την ελευθερία του και με περισσότερον ιδρώτα κερδίζει το ψωμί του, θα σκεφθεί επίμονα και γόνιμα ο μελετητής της ιστορίας του γλωσσικού μας ζητήματος, θ' ανησυχήσει, θ' αγανακτήσει, θα χλευάσει, θα ηρεμήσει και πάλι θ' απορήσει, θα διαπιστώσει σειρά από βαρύτατες εθύνες, θα όργισθ, θα σφίξει τις γροθιές του, και ξαφνικά θα κρατήσει το βήμα του και την αναπνοή του. Έχει φτάσει στο Σεπτέμβριο του 1936, έχει βρεθεί στην άρχη μιας μεταβολής, που δεν την περίμενε και δεν την πίστευε τόσο επίσημη και τόσο ριζική, κ' άφου βεβαιωθεί ότι δεν ξεγελάστηκε από εύκολους και δημοκοτικούς λόγους, άφου διαβάσει μερικά κείμενα που δεν είναι άπλές υποσχέσεις αλλά καθαρές κ' αδιάλλαχτες πεποιθήσεις, θα πανηγυρίσει. Είναι οι δηλώσεις του Ίωάννου Μεταξά για το γλωσσικό μας ζήτημα, που έρχονται άπάνω σε μια κρίσιμη στροφή, σε μια στιγμή που μπορούσαν, για πολλά ίσως χρόνια, να κερδίσουν μάχη αποφασιστική οι δυνάμεις που στάθηκαν πάντα εμπόδιο στην αληθινή πνευ-

ματική αφύπνιση του νέου Έλληνισμού, είναι η ιστορική συνουμία του με τον κ. Κωστή Μπασιά («Βραδυή», 15 και 16 Σεπτεμβρίου 1936), μια αποκάλυψη και μια δυνατή έκπληξη, μια εὐτυχία, ναί, μια εὐτυχία για τον πνευματικό κόσμο της χώρας, που τη χάριξε με τη βαθύτατη ικανοποίηση των ανθρώπων που έρχεται επιτέλους ή ώρα ν' αναγνωριστoν και να τιμηθοῦν για τους μόχθους τους, και την έζησε με βάσιμες προσδοκίες για τη γενικότερη πνευματική προκοπή του τόπου.

Ας δοῦμε από πού κοντά αυτή την έκπληξη κ' αυτή την εὐτυχία, κ' ας προσπαθήσουμε να τη δικαιολογήσουμε ή τουλάχιστον να την εξηγήσουμε. Στέκονται, άλλωστε, στη μέση, δυο μεγάλα έθνικα γεγονότα, — ένας πόλεμος κ' ένας θάνατος, — και τοποθετούν στην ιστορία ό,τι έγινε πριν απ' αυτά κ' ό,τι τα προετοίμασε. Και ή ιστορία, όσο χτεσινή, όσο ζεστή κ' αν είναι, μένει ψυχρή κ' άσυγκίνητη στους ένθουσιασμούς και στους φανατισμούς μας. Δίνει σε όλους τις ίδιες πληροφορίες και βοηθάει όλους να καταλάβουν ότι ανάμεσα στους ένθουσιασμούς και τους φανατισμούς βρίσκονται τ' αποτελέσματα και τα συμπεράσματα.

Ο Ίωάννης Μεταξάς είχε ως το 1936 διπλή σταδιοδρομία, αλλά δεν είχε ανάμιξη στα πνευματικά ζητήματα του τόπου. Ήταν στρατιωτικός και πολιτικός. Κι' αν ο στρατιωτικός φρόντισε από πολύ νέος, όπως φάνηκε αργότερα, για τη γενική πνευματική του συγκρότηση και την κράτησε για τον εαυτό του, κρυφή άσχολία κ' εὐδαιμονία, καθώς είναι κάθε αληθινή καλλιέργεια του εσωτερικού μας κόσμου, και ατομικό έφόδιο, ο πολιτικός δέ θέλησε ή δεν είχε την ευκαιρία να κηρύξει ότι θεωρεί άνεκτίμητο έθνικo κεφάλαιο την τέχνη σε όλη την ποικιλία της και σε όλες τις αξιόλογες πραγματοποιήσεις της και, κάτι περισσότερο ακόμα, να δείξει, με την ανεξίτηλη σκευή του στα λογοτεχνικά και καλλιτεχνικά ζητήματα και με τις γλωσσικές πεποιθήσεις του, ότι βρίσκεται κοντά στα πιο προσδευτικά στοιχεία του τόπου. Μερικές, μάλιστα, προτιμήσεις κ' ένέργειες κομματικών φίλων του άφιναν να σχηματίζεται σιγά-σιγά μια παρεξήγηση, που τη δυνά-

μωναν και τη στερέωναν οι διαμάχες του με πολιτικούς ήγέτες, ένδηλωμένους, αν και άτολους, φίλους του δημοτικισμού. Τον άρχηγό των Έλευθεροφρόνων εύκολότερα μπορούσαν να τον διεκδικήσουν οι συντηρητικοί παρά οι προσδευτικοί. Και με δικαιολογημένη άγωνία, — είπαμε ότι κάνομε ιστορία, — ο λογοτεχνικός και καλλιτεχνικός μας κόσμος, προπάντων ο πρώτος, που θεωρήθηκε πάντα πιο επικίνδυνος — ο Λόγος, βλέπετε, κρύβει, σε όλες τις εποχές, περισσότερη δυναμίτιδα από ένα ζωγραφικό πίνακα ή μια μουσική σύνθεση — και δέχτηκε τις βιαιότερες επιθέσεις, με δικαιολογημένη, λοιπόν, άγωνία έδλεπε, από τη δική του σκοπιά, τόση δύναμη, τόση έξουσία, έπειτ' από τις 4 Αδγούστου, σ' έναν άρχηγό, που δεν ήξερε αν είναι φίλος του ή εχθρός του και που δεν έξεχναγε κάποιους κομματικούς φίλους του, κάποιους ύπουρους του, φοβερούς διωχτες του δημοτικισμού. Μέσα στην άπερίοριστη αυτή έξουσία θα ήταν ή αδιαφορία και ή στασιμότητα, ο γυρισμός σε παλιές και τόσο επιζήμιες πλάνες ή το φούντωμα ναρκωμένων, συγκρατημένων παθών κ' ένας νέος και πιο φοβερός από κάθε άλλη φορά διωγμός των σκεπτομένων Έλλήνων που δέχτηκαν το δημοτικισμό όχι μόνο σε γλωσσική επανάσταση αλλά σαν αίτημα πραγματικής πνευματικής ζωής, — ή θα ήταν ή άνοχή, στην άρχή, ή προστάσια, έπειτα, και το δυνάμωμα των ρευμάτων εκείνων που προσπαθούσαν πενήντα τώρα χρόνια να φέρουν την έθνικη ζωή στη μεγάλη κοίτη και στις πιο πλατειές επιδιώξεις: Ο λογοτεχνικός μας κόσμος πέρασε μέρες και νύχτες άγωνίας. Και δέ θα μπορούσε κανείς να τον άδικήσει. Το κράτος δεν τον είχε πείσει ότι ήταν μια φωτισμένη έξουσία, ένας νους με την έννημερότητα και τη νηφαλιότητα που είναι άπαραίτητη για την άθώωση ή την καταδίκη μιας ιδέας, ένός λογοτεχνικού ή καλλιτεχνικού κηρύγματος.

Είχε κάρει όμως ο λογοτεχνικός μας κόσμος δυο λάθη και είχε τιμωρηθεί με την άγωνία του. Δεν ήξερε τις προτιμήσεις του Ίωάννου Μεταξά και γνώριζε πόσο γλωσσασμύνητες ήταν μερικοί κομματικοί φίλοι του. Αλλά και δεν έφρόντισε να θυμηθεί να προσέξει δυο πράγματα, που τα θυμήθη-

Ο Ιωάννης Μεταξάς στο γαβμα των Καλλιτεχνικών Οργανώσεων.

καν και τα λογάριζαν πολλοί άλλοι Έλληνες. Ο Ιωάννης Μεταξάς ήταν Έπτανήσιος. Και κάτι άλλο ακόμα: από επάγγελμα ή από ιδιοσυγκρασία, μυαλό πραχτικό. "Αν το τελευταίο αυτό γνώρισμά του το έρευνούσε περισσότερο ο λογοτεχνικός μας κόσμος και το εξηγούσε σαν άμεσο ή έμμεσο αποτέλεσμα της πρώτης πνευματικής συγκροτήσεως του Ιωάννου Μεταξά μέσα στην ατμόσφαιρα της στερεώτατης λογικής των μαθηματικών, — ο Μεταξάς βγήκε από τη Σχολή των Ειδελπίδων αξιωματικός του μηχανικού, — κι' αν προχωρούσε ακόμα περισσότερο και τοποθετούσε πλάι σ' αυτούς τους συλλογισμούς ακόμα έναν, ότι κι' ο Έλισαίος Γκιανίδης, ο σημαντικώτατος και πειστικώτατος αυτός απολογητής του δημοτικισμού, είναι μαθηματικός, θα πέραγε λιγώτερες μέρες και νύχτες άγωνίας. Τό αίσθημα, — ή επτανήσιακή καταγωγή, — και ή λογική, — ή μέθοδος της ζωής του, — εργάζονταν και συνεργάζονταν στη σκέψη του Ιωάννου Μεταξά για να προσετομάσουν μίαν

άπόφαση, να τη στηρίξουν καλά και να την κάμουν μέγα και χαρμόσυνο άγγελμα στους Έλληνες: ο Ιωάννης Μεταξάς ήταν ένουνειδης δημοτικιστής και δεν άργησε να τό κηρύξει, να τό καυχήθη, και να μεταφέρει αυτή την πεποίθησή του από τους λόγους στους ύψηλότερους στόχους που σημάδεψε ή έξουσία του, ή δύναμη αυτή που τόσο τρώμαζε τους λογοτέχνες μας και σε τόσες άγρυπνίες τους καταδίκαζε.

Οι λόγοι του είναι ιστορικοί. Και πρέπει να τους ξαναχαρή ο κόσμος των δημοτικιστών, αλλά και όσοι κατάλαβαν επιτέλους ότι με τις ζωντανές του δυνάμεις κερδίζει τη λευτεριά και την τιμή του κάθε έθνος, δηλαδή όλοι οι Έλληνες έπειτ' από τις 28 Οκτωβρίου 1940. Τους μεταφέρω από τη συνομιλία του Ιωάννου Μεταξά με τον κ. Κωστή Μπασιτά στις 15 Σεπτεμβρίου 1936:

«Είς την πνευματικήν ζωήν και εις τας καλὰς τέχνας ή Κυβέρνησις αποδίδει σημαντικήν πρωταρχικήν. Τὰ περί δημοτικής γλώσ-

σης που μου αναφέρατε, τίθενται σκοπίμως εις κυκλοφορίαν από τους κομμουνιστάς, οι όποιοι θέλουν να παραστήσουν την Κυβέρνησιν ως αντίθετον προς την πρόοδον. Άλλά ψεύδονται. Ουδέποτε έκείφθην να θέσω περιορισμούς εις την γλώσσαν. Ούτε είναι δυνατόν Έθνική ήμεις Κυβέρνησις να εμμεθα έχθροι της γλώσσης εκείνης, εις την όποιαν ο μέγας ποιητής Σολωμός έγραψε τον Έθνικόν μας Ύμνον. Η δημοτική θα εξακολουθήσῃ να διδάσκεται εις τό δημοτικόν σχολείον και παράλληλως εις τας δύο τελευταίας τάξεις θα διδάσκεται και ή καθαρεύουσα, διότι αποτελεί πραγματικότητα, την όποιαν ο νέος Έλλην θα συναντήσῃ εις την ζωήν του, εις τό δικαστήριον, εις τὰ επίσημα έγγραφα, εις την επιστήμην και εις αυτόν τον τύπον ακόμη, παρ' όλας τας προσπάθειάς του τελευταίου να δημοτικίξῃ, και φρονώ, ότι ή μόνη συμβολή των λογοτεχνών θα συντελέσῃ εις την ευρύτεραν διάδοσιν της δημοτικής. Η γλώσσα πολλών καθαρευουσίων ένθυμίζει μίαν χωριάτισσα που θέλει να κάνει την κυρία, ή δέ γλώσσα

πολλών δημοτικιστών είναι μία κυρία που της άρέσει να κάνει την χωριάτισσα. Φρονώ όμως ότι αι δύο γλώσσαι θα συναντηθούν κάποτε με έπιρροήν της δημοτικής. "Αν ακόμη ή δημοτική δεν έπεβλήθη, τό λάθος ανήκει εις τους δημοτικιστάς, ένα ποσοστόν των όποιων γράφει μεταφρασμένην καθαρεύουσαν. Αυτό, φυσικά, γεννά αντίδρασιν και παρέχει την έντύπωσιν του ψεύδους και του κατασκευαστού. Ζήτημα λοιπόν εργασίας είναι διά να καταστή πανελλήνιος ή γλώσσα του Έθνικου μας Ύμνου, και ή εργασία αυτή ανήκει αποκλειστικώς και μόνον εις τους λογοτέχνας. Τό άτύχημα είναι ότι ή άρχουσα τάξις μέχρι σήμερα ήθέλησε να συγχέῃ τον δημοτικισμόν, που είναι κίνημα καθαρώς έθνικόν, με τον κομμουνισμόν. Αύτή ή σύγχυσις δεν επιτρέπεται πλέον, διότι δεν ώφελει παρά μόνον τους κομμουνιστάς.»

Και οι λόγοι αυτοί δεν είναι άπλή παρήθεση σε μία δημοσιογραφική συνέντευξη. Είναι μόνο ή άρχή μιὰς αποκάλυψεως. Και ή συνομιλία που άκολουθεί, δίνει τη συνέχεια της και πείθει ότι δεν είναι συνηθι-

Ο Ιωάννης Μεταξάς με τὰ μέλη της Πολυτομικής και Αρχιτεκτονικής Έπιτροπής.

αμένες «πραγμαματικές δηλώσεις», αλλά βαθειά ριζωμένες πεποιθήσεις, που πέρασαν από την πιδ εγούρη δοκιμασία του χρόνου και του ήρεμου στοχασμού. Ο Ιωάννης Μεταξάς παρουσιάστηκε στις 15 και στις 16 Σεπτεμβρίου 1936 πληροφορημένος για όλους τους τομείς της πνευματικής και καλλιτεχνικής ζωής κ' έδωσε μόνος του την καλύτερη εξήγηση των προσδευτικών αντιλήψεών του για τη γλώσσα. Άς παραθέσουμε την ιστορική αυτή συνομιλία, που θα μάς θυμίσει σειρά ελόκληρη από θετικές πραγματοποιήσεις:

«—Και διά τὸ Θέατρον, κύριε Πρόεδρε, ποῖαι αἱ σκέψεις σας;

«—Αὐτως, ἡ νεοελληνική δραματική παραγωγή εἶναι πτωχή. Εἰς ἀντιστάθμισμα ὑπάρχει τὸ Βασιλικὸν Θέατρον, τὸ ὁποῖον μὲ τὴν σκηνοθετικὴν του προσπάθειαν μᾶς ἔδωκε ἄρτια θεατρικὰ σύνολα καὶ προσφέρει μεγίστην ὑπηρεσίαν εἰς τὸν τόπον. Δι' ἐμέ, ἡ προσπάθεια τοῦ Βασιλικοῦ Θεάτρου ἀποτελεῖ φρονιὸν σταθμὸν καὶ τὸσον μὲ ἐδράσκει ἐνθερμον θαυμαστὴν καὶ ἐνισχυτὴν του, ὥστε ἀπὸ τοῦ προσώπου Ὀκτωβρίου καὶ Σεβαστοῦ θὰ παρακολουθῶ τὰς παραστάσεις του, ἀδιαφόρως πρὸς τὸ καίζομενον ἔργον. Δίδω μάλιστα τὴν ἐντολήν νὰ μοῦ κρατοῦν τὸ θεωρεῖον καὶ Σεβαστοῦ. Πᾶσα προσπάθεια, συνεπῶς, εἰς τὸν θεατρικὸν τομῆα θὰ γίνῃ ἀπὸ μέρους τῆς Κυβερνήσεως μὲ βράσιν πάντοτε τὸ Βασιλικὸν Θέατρον. Ἀναμένω, ἄλλως τε, μὲ εἰλικρινὲς ἐνδιαφέρον τὴν ἐβδομάδα τοῦ ἀρχαίου δράματος, ποὺ ἐγκαινιάζει τὸ Βασιλικὸν Θέατρον ἀπὸ ἐφέτος εἰς τὸ Ὡδεῖον τοῦ Ἡρώδου μὲ τὴν «Ἠλέκτραν», καὶ θὰ ἐνισχύσω τὰ φεστιβάλ αὐτὰ τοῦ Βασιλικοῦ Θεάτρου ἀντὶ πάσης θυσίας.

«—Δὲν νομίζετε, κύριε Πρόεδρε, ὅτι καὶ ἡ ἐλληνική ἐπαρχία θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποκτήσῃ σιγὰ-σιγὰ τὰ θεατρά της; Σχετικὴν ἤδη μελέτην κατέθεσα, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐξετάζεται τὸ δυνατόν τῆς δημιουργίας τοπικῶν θεατρικῶν πυρῆνων ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ Βασιλικοῦ Θεάτρου, εἰς τρόπον ὥστε τὸ ἐπαρχιακὸν κοινὸν νὰ διατηρῇ συνεχὴ ἐπαφὴν μὲ τὸ καλὸν θέατρον.

«—Μὲ ἐδρίσκετε ἀπολύτως σύμφωνον καὶ θὰ ἦτο εὐχὴς ἔργον ν' ἀποκτήσῃ ἡ Θεσσαλονίκη, κατὰ πρῶτον λόγον, αἱ Πάτραι,

κατὰ δεύτερον κλπ. μόνιμα ἐθνικὰ θεάτρα. Ἡ Κυβέρνησις θὰ ἐνισχύσῃ τὴν ἀποφιν αὐτὴν, διότι τὴν θεωρεῖ ὡς καὶ σύμφωνον πρὸς τὰς ἐπιδιώξεις τῆς Πολιτείας διὰ μίαν γενικωτέραν καλλιτεχνικὴν ἀφύπνισιν.

«—Θιάσους τοῦ ἐλευθέρου Θεάτρου θὰ ἐνισχύσετε;

«—Βεβαίωτατα, ἐὰν ἐπὶ κεφαλῇς ἐνὸς ἐλευθέρου θιάσου εἶναι πραγματικοὶ καλλιτέχναι καὶ καλλιτέχνιδες καὶ ἐφόσον ὑπηρετοῦν τὴν τέχνην κατὰ πρῶτον λόγον καὶ κατὰ δεύτερον ἐπιχειρηματικούς σκοπούς. Ἀλλ' ἀνεξαρτήτως ὅλων αὐτῶν, πιστεύω ὅτι τὸ Θέατρον εἶναι μέσα εἰς τὴν φύσιν τοῦ Ἑλλήνος. Εἶναι ἡ καθαυτὴ τέχνη του καὶ διὰ τοῦτο τοποθετῶ τὸ θέατρον εἰς τὴν πρῶτην γραμμὴν τοῦ κυβερνητικοῦ ἐνδιαφέροντος. Πρὸ ἡμερῶν εἰς τὰς ἐξοχὰς τῆς Βουλῆς ἤκουσα ἕνα κορίτσι ἐννέα ἐτῶν ν' ἀπαγγέλλῃ καὶ ἕνα ἀγόρι δώδεκα χρόνων καὶ κατεπλάγην. Καὶ χαίρω ἀκόμη περισσότερο, διότι ἐγκαινιάζει μόνιμον Ἑβδομάδα Ἀρχαίου Δράματος τὸ Βασιλικὸν Θέατρον, διότι φρονῶ, ὅτι ἡ τεχνική τοῦ ἀρχαίου δράματος εἶναι ὁ μόνος δρόμος ποὺ ἡμπορεῖ νὰ καλλιεργήσῃ νεωτέρους δραματούργους καὶ νὰ μᾶς ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τὰς θλιβερὰς φεύδης τοῦ ρωμαντισμοῦ. Οἱ ἀρχαῖοι ἐξεχώρισαν τὸ δράμα ἀπὸ τὴν βιογραφίαν. Τὸ θέατρον δηλαδὴ ἀπὸ τὸ μυθιστόρημα.

«Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐπρόσεξα πολλὰς φορές εἰς μερικά νεοελληνικά δράματα, εἶναι ὅτι ἡ τεχνική δὲν ἦτο θεατρική. Καὶ δι' αὐτὸ φρονῶ ὅτι οἱ ἀρχαῖοι εἶναι μέγα πρότυπον. Παίρνουν τὸν ἥρωα εἰς τὴν πλεόν δραματικὴν ὥραν τῆς ζωῆς του καὶ ὅχι εἰς ὅλας τὰς περιόδους τοῦ βίου του κατὰ βιογραφικὴν ἐξέλιξιν, ὅπως ὁ μυθιστοριογράφος. Οἱ Οἰδίπους λ. χ. δὲν μᾶς ἐμφανίζεται ἀπὸ τὸν Σοφοκλῆ νέος, νὰ λύῃ τὰ αἰνίγματα τῆς Σφιγγός, νὰ φωνεῖ τὸν Λαῖον, νὰ εἰσέρχεται εἰς τὰς Θύβας, νὰ νυμφεύεται τὴν Ἰοκάστην, νὰ βασιλεύῃ κλπ. Τὸ δράμα ἀρχίζει τὴν τραγικὴν ὥραν καθ' ἣν ὁ λοιμὸς ἐθέριζε τὸν λαὸν τοῦ Οἰδίποδος καὶ ἀμείλικτος μοῖρα ὤθει τὸν βασιλεῖα αὐτὸν εἰς σφαίρας ἀφύπνου τραγικότητος. Μέσῳ αὐτῶν τῶν δραματικῶν σημείων βλέπομεν τὴν ζωὴν του ελόκληρον. Ἡ νεοελληνικὴ δραματουργία δὲν κατάρθωσε νὰ ἐκφράσῃ ἀκόμη τὸν τραγικὸν παλμὸν τῆς

συγχρόνου ζωῆς. Καὶ ἴσως δυσκολεῖται εἰς αὐτὸ ἀπὸ αὐτὴν τὴν φύσιν τοῦ Ἑλλήνος, ἡ ὁποία θέλει πάντοτε νὰ παρακάμπτῃ τοὺς τραγικούς Μυθούς. Ἐὰν μάλιστα πιστεύσωμεν τὸν Ἡρόδοτον εἰς ὅσα γράφει εἰς τὸ περὶ Αἰγυπτίων βιβλίον του καὶ παραδεχθῶμεν τὸν χαρακτηρισμὸν του ὅτι «Ἑλληνες αἱ παῖδες», ὅ' ἀπεκλείαμεν πολλὰ πράγματα. Δι' αὐτὸ ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς δὲν μοῦ φαίνεται δίκαιος, ἀλλ' ἔχει ὅλα τὰ στοιχεία τῆς ὑπερβολῆς καὶ ἀναμένω πολλὰ καὶ ἀξιόλογα ἀπὸ τοὺς δραματικούς συγγραφεῖς τοῦ τόπου.

«Ἐκεῖ ὅπου ἔχω μερικούς ἐνδοασίους καθαρῶς προσωπικούς εἶναι εἰς τὸ ζήτημα τῆς μουσικῆς. Ἐμὲ ἀτομικῶς μία μουσικὴ φράσις μὲ μεταφέρει εἰς πεδία καθαρῶς εἰκαστικά. Βλέπω εἰκόνας καὶ συλλαβὰς παραστάσεις πλαστικές. Ἀλλ' ἐνῷ λέγω ὅτι τὸ θέατρον εἶναι ἡ καθαυτὴ τέχνη τοῦ Ἑλλήνος, δὲν ἡμπορῶ νὰ εἰπῶ τὸ ἴδιον πρᾶγμα καὶ διὰ τὴν μουσικὴν. Καὶ τὴν ἀποφιν αὐτὴν ἐτόνωσαν μέσα μου καὶ αἱ παρατηρήσεις μου ἐπὶ τῆς συγχρόνου ζωῆς καὶ ἡ μελέτη τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Ἐνῷ ὑπάρχει εἰς τὴν ἀρχαιότητα δραματουργικὴ ἀνθίστις ἀσύλληπτος, δὲν ὑπάρχει ἀνάλογος μουσική. Ἡ μουσικὴ τῶν ἀρχαίων ἦτο τέχνη βοηθητική. Ἐγὼ εἶδω μίαν ἐξήγησιν τοῦ πράγματος, καὶ νομίζω ὅτι τὸ κλίμα τοῦ τόπου μας εἶναι τὸ αἴτιον. Εἶναι πολὺ διαυγὲς ὁ δρίζων μας, πολὺ καθωρισμένα τὰ σχήματα καὶ τὰ χρώματα, καὶ τὸση κλιματολογικὴ καθαρότης δὲν γνωρίζω νὰ εἶναι ἐθνικὴ διὰ τὴν ἀνθρώπιν τῆς πλεόν ἀφηρημένης τῶν τεχνῶν: τῆς μουσικῆς. Βεβαίως εἰς τὴν ἐποχὴν μας, ὅπου τὰ συγκοινωνιακὰ μέσα εἶναι τὸσον τελειοποιημένα καὶ ἡ ἐπικοινωνία τῶν λαῶν τὸσον στενὴ ἡ μουσικὴ παραγωγή τῶν βορείων ἰδιῶν λαῶν ἔγινε κτῆμα, προσφιλὲς μάλιστα, εἰς τὰς καλλιεργημένας τάξεις τῆς κοινωνίας μας. Χαίρω μεγάλως δι' αὐτὸ, ἀλλὰ τὸ γεγονός αὐτὸ δὲν μὲ πείθει ὅτι ἀνεπύχθη πραγματικὴ ἐπαφὴ τοῦ Ἑλλήνος μὲ τὰ προϊόντα αὐτὰ τῶν μεγάλων μουσουργῶν. Σὰς ἐπαναναλαβὰς ὅμως ὅτι αὐταὶ εἶναι σκέψεις καθαρῶς προσωπικαὶ καὶ αἱ ὁποῖαι μὲ κάμνουν νὰ ἐκτιμῶ περισσότερο τοὺς ἐργάτας τῆς μουσικῆς κινήσεως τοῦ τόπου μας, διότι ἀναγνωρίζω τὰς βαυτερές δυσκολίας ποὺ

συναντοῦν καὶ τὸν μόχθον ποὺ εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ καταβάλλουν. Τὸ ὅτι κατωρθώσαμεν νὰ ἔχωμεν τὸσον ἀρτίαν συμφωνικὴν ὀρχήστραν καὶ νὰ συγκεντρώνωμεν τὸσον φαντατικὸν ἀκροατήριον εἰς τὰς συμφωνικὰς συναυλίας, τὸ θεωρῶ ἄθλον. Ἀλλὰ παρ' ὅλα αὐτὰ πιστεύω ὅτι ἡ μουσικὴ εἶναι τέχνη βοηθητική.

«—Καὶ διὰ τὸ λυρικὸν θέατρον, κύριε Πρόεδρε, ποῖαι εἶναι αἱ ἀπόψεις σας;

«—Ὡς κυβερνήτης νομίζω ὅτι τὸ κράτος πρέπει νὰ εὖρῃ κάποτε τρόπον ν' ἀποκτήσουν καὶ αἱ Ἀθήναι λυρικὸν θέατρον. Ὡς ἄτομον, φρονῶ ὅτι τὸ μελόδραμα εἶναι μᾶλλον εἶδος προσκαίρου ἀνθήσεως. Μοῦ εἶναι ἀδύνατον νὰ συλλάβω τὴν ἰδέαν ὅτι μπορῶ νὰ πετάξω ἔξω ἀπὸ τὸ σπῆτι μου ἕνα ἄνθρωπο τραγουδιστὰ. Ἐχει σημαία ἡ μελοδραματικὴ δημιουργία ποὺ ἐγγίζει τὰ ἔρια τοῦ κομικοῦ καὶ τοῦ γελοίου. Ἀφῆνω τὰς ἐλληνικὰς μεταφράσεις τῶν λιμπρέττων, ποὺ εἶναι ὅλες διὰ τὸν σκουπιδόλακον. Ἀλλὰ καὶ ἡ διεθνὴς μουσικὴ παραγωγή νομίζω ἀπεμακρύνθη ἀπὸ αὐτὸ τὸ εἶδος καὶ τρέπεται πρὸς αὐστηροτέρας μορφὰς μουσικῆς δημιουργίας. Τὸ μόνον μουσικὸν εἶδος κατ' ἐμέ, ποὺ ἐγγίχε κατ' εὐθεῖαν ἀπὸ τὸν λαόν, ποὺ εἶχε ἐπαφὴν μὲ τὴν μεγάλην λαϊκὴν μάζαν καὶ ποὺ λυποῦμαι διότι δὲν εὖρε συνεχιστὰς νὰ τὸ ἀναπτύξουν καὶ νὰ τὸ τελειοποιήσουν, εἶναι ἡ μουσικὴ κομωδία, τὸ κομειδύλλιον τοῦ μακαρίτου Κορομηλά. Αὐτὸ, ἐξελισσόμενον καὶ καλλιεργούμενον ἀπὸ συγγραφεῖς καὶ μουσουργοὺς μὲ τάλαντον, ἡμποροῦσε νὰ χαρίσῃ πολλὰς εὐχαρίστους στιγμὰς εἰς τὸν λαόν μας. Καὶ εὐχομαι ὁλοφύγως νὰ συμβῇ.»

Ἐδῶ τελειώνει ἡ συνομιλία τοῦ Ἰωάννου Μεταξᾶ μὲ τὸν κ. Κωστή Μπασιτᾶ γιὰ τὴν πνευματικὴ καὶ τὴν καλλιτεχνικὴ ζωὴ. Κι' ἀμέσως σκέπτεται ὁ καθένας: πρέπει νὰ διαβάσῃς ἀπὸ τὸ τέλος τῆς συνομιλίας αὐτῆς γιὰ νὰ μὴν ἐξαφνιαστῇς καθόλου μὲ τὴν ἀρχὴν τῆς. Ἐνὰς ἄνθρωπος τόσο καταποτισμένος, τόσο ἀπαιτητικός, τόσο γνώστης τῶν κειμένων καὶ τόσο αὐστηρὸς κριτής, μποροῦσε νὰ μὴ εἶναι δημοτικιστής;

Ἄς δοῦμε ὅμως μία-μία τίς δηλώσεις τοῦ Ἰωάννου Μεταξᾶ γιὰ τὴν γλώσσα κι' ἄς τοὺς δώσουμε τὴ θέση τους στὴν ἱστορίαν τοῦ γλωσσικοῦ μας ζητήματος.

Τοποθετούν άμέσως το ζήτημα στη μόνη βάση που μπορεί να δεχθεί κάθε φωτισμένος και τίμιος συζητητής, κάθε έσωτερικά ελεύθερος άνθρωπος, και στη μόνη βάση που μπορεί να κρατήσει το βάρος αληθινά επιστημονικών επιχειρημάτων. Είναι βέβαιο ότι ο Χαρίλαος Τρικούπης θαύμαζε το «Ταξίδι» του Ψυχάρη. Και η ιστορία λέει ότι η είσοδος της δημοτικής στο σχολείο οφείλεται στον Έλευθέριο Βενιζέλο. Και θέλω να πιστεύω ότι κι' ό θαυμασμός του Τρικούπη και η τολμηρή καινοτομία του Βενιζέλου επήγαζαν από μια βαθύτερη έρευνα των στοιχείων του δημοτικισμού κι' από σωστή εκτίμηση των κρυφών και φανερών αξιών που τον αποτελούν και τον απλώνουν στη ζωή ενός λαού, πέρ' από τις γλωσσικές συζητήσεις και τις έριδες, σε δυνατό πνευματικό κίνημα, σε θερμό κι' ακούραστο ρεύμα που ζωογονεί, δυναμώνει και κρατάει πάντα νέες και γόνιμες τις ρίζες ενός έθνους. Κι' άλλοι ακόμα πολιτικοί ήγέτες, — και πρώτος, στην ουσιαστική ευγλωττία, στην ένσυνείδητη επιμονή και στην οργανωμένη μαχητικότητα, ό Ίων Δρακούμης, — κι' άλλοι, αρκετοί και σημαντικοί, δέ διαστάσαν να διακηρύξουν τη συμπάθεια ή και την πίστη τους στο δημοτικισμό. Ένας όμως πρωθυπουργός, μ' εξουσία που δεν είχε ίσως κανένας άλλος πριν απ' αυτόν, ένας κυβερνήτης, σ' εποχή μάλιστα που είχε αρχίσει να διαγράφεται καθαρά ή σημερινή μεγάλη αίματοχυσία και που μπορούσαν εύκολα να παρεξηγηθούν και να κατασκευαστηθούν λόγοι του γιά το γλωσσικό μας ζήτημα, δηλαδή γιά ένα ζήτημα φιλολογικό, όπως φαντάζονταν και πιστεύουν ακόμα τα νεκρά στοιχεία της ελληνικής κοινωνίας, αλλά πηγή πλούσιας ζωής, προϋπόθεση συνειδητών εθνικών δυνάμεων και προετοιμασία γιά κάθε έδοσης νίκη, όπως υποστηρίζουν όσοι πίστεψαν από την αρχή κι' αγωνίστηκαν να πείσουν και τους άλλους ότι ό δημοτικισμός δεν είναι λέξεις και κανόνες γραμματικοί αλλά ουσία και σύστημα ζωής, ένας κυβερνήτης, λοιπόν, δυνατός κι' αποφασισμένος, όσο κι' ό Καποδίστριας, να δημιουργήσει νέες καταστάσεις, είπε το μεγάλο και υπέυθυνο λόγο: «Ό δημοτικισμός είναι κίνημα καθαρώς εθνικόν».

Είχε μιλήσει: ή καταγωγή, αλλά είχε

εργαστεί κι' ό πρακτικός νοός. Ό Ίωάννης Μεταξάς είχε καταλάβει πολύ καλά ότι το γλωσσικό ζήτημα δεν άνήκει μόνο στους λογοτέχνες και στους φιλόλογους. Κάτι περισσότερο ακόμα: είχε δει ότι δέ χωράει στον κύκλο της αρμοδιότητός των. Ήχει λείζε στα σπουδαστήριά τους, απλώνονταν σε κάθε τομέα εθνικής ενέργειας, ήταν μια πραγματικότητα και μια έκκρεμότητα που έπαιρνε θέση ανάμεσα στις σκέψεις και τις πράξεις όλων των Έλλήνων, κ' έμενε πάντα κάτω από το προσκήφαλο του Κυβερνήτη, μαζί με τις πιο μεγάλες έννοιες του. Κάτι ευρύτερο, λοιπόν, κάτι ουσιαστικότερο από λογοτεχνικό ή φιλολογικό θέμα ό δημοτικισμός, αληθινά και καθαρά ζήτημα εθνικό. Και στην πεποίθησή του αυτή ό Ίωάννης Μεταξάς έμεινε σταθερός και δημιουργικός. Κι' ούτε μπορούσε να γίνη διαφορετικά. Είχε ρίξει σάν ώρα σύνθημα μία φράση. Ήταν όμως κ' έτοιμος να τη στηρίξει μ' επιχείρημα άκαταμάχητο, με τη στερεώτερη λογική και με την πιο ρεαλιστική πολιτική, με ό,τι έβλεπε κάθε φύχραιμος και άμερόληπτος στις κοινωνικές μας ζυμώσεις και μόνο οι άτολμοι, οι επιπόλαιοι και οι πεισματάρηδες δεν ήθελαν να προσέξουν και να χρησιμοποιήσουν.

Όλόκληρη ή φράση του Ίωάννου Μεταξά γιά το γλωσσικό μας ζήτημα είναι αυτή: «Τό άτύχημα είναι ότι ή άρχουσα τάξις μέχρι σήμερα ήθέλησε να συγγέη τον δημοτικισμόν με τον κομμουνισμόν». Κι' αν πριν από τον Ίωάννη Μεταξά κι' άλλοι πολιτικοί αναγνώρισαν, τότε καθαρότερα και πάτε με άρκετες περιφράσεις, τον εθνικό χαρακτήρα του δημοτικισμού, σκέδον κανείς δεν είχε τολμήσει να δη κατάματα την αλήθεια και να ονομάση — δηλαδή να ελέγξει και να καταδικάση — «άτύχημα» την άδυναμία ή και την πρόθεση των κυρίαρχων άστών να μπερδεύουν το δημοτικισμό με τον κομμουνισμό. Ή άστική ιδέη, σε όλο τον κόσμο, έπεσε σε πολλά λάθη, στην Έλλάδα όμως έκαμε ακόμα ένα: έδωσε όπλο δυνατό κι' αποτελεσματικό, όπλο δικό της, όπλο που ήταν βέβαιο ότι θα την ζήμιανε πολύ μόλις πέρανε στα χέρια των αντιπάλων της, τώδωσε στον κομμουνισμό. Έπριζε το κυριότερο γεφύρι που την έφερνε σ' επικουνοία με το λαό. Και το γεφύρι αυτό άφησε

Ό Ίωάννης Μεταξάς στο βήμα.

να ξαναγίνη από τους κομμουνιστές, άφησε να βοηθήση την προπαγάνδα τους όσο τίποτ' άλλο, όσο δέ βοηθήσαν ούτε τα πιο αντιλαϊκά νομοθετήματα των άστών, — τα σφάλματά τους σε όλο τον κόσμο, — όσο δεν ενίσχυσε την προπαγάνδα τους ούτε ό μεγάλος, ό άκαρδος, ό προκλητικός πλούτος. Ό Ίωάννης Μεταξάς ήξερε τις μεγάλες διενέξεις που έρριξε ό κοινωνισμός στις τάξεις των δημοτικιστών από την εποχή που έκαμαν τό κήρυμά τους ό Σκληρός κι' ό Χατζόπουλος, και περισσότερος στους κόλπους του Έκπαιδευτικού Όμίλου, και τό διχασμό που ακολούθησε. Ήξερε και τη συκοφαντική έκστρατεία που βασίστηκε άπάνω στο διχασμό αυτόν. Μά δεν έτρόμαζε. Είχε μεγάλο κι' άκαταμάχητο επιχείρημα μία λαμπρή εθνική αλήθεια, — «ό δημοτικισμός είναι κίνημα καθαρώς εθνικόν», — και προχώρησε εκεί που κανένας άστος πολιτικός δεν είχε τό θάρρος να φτάση. Άστος αυτός, δέ διάστασε να κατηγορήση καθαρά και ξεάστερα την «άρχουσαν τάξιν», δηλαδή την άστική. Και πρέπει να είναι κανείς παθο-

λογικά πεισματάρης και να μη θέλη να καταλάβη ότι και τα πιο πνευματικά ζητήματα έχουν έμμεση τουλάχιστον εξάρτηση από τη γενική κοινωνική κατάσταση του καιρού τους, πρέπει να βρίσκεται ακόμα στην εποχή που κρατούσαν, και επιστήμονες ακόμα, χωρισμένες τις ποικίλες εκδηλώσεις ενός λαού και, φυσικά, ούτε την αληθινή αξία τους μπορούσαν να νοιώσουν ούτε θετικά να τις ενισχύσουν, πρέπει δηλαδή να εργάζεται σάν έμπειρικός στην έρευνα των κοινωνικών φαινομένων, γιά να μη δει ότι ό δημοτικισμός του Ίωάννου Μεταξά και τό εθνικό περιεχόμενό του ήταν συνέπεια καταγωγής και συστήματος ζωής, αλλά και άμεσο αποτέλεσμα του γενικότερου πολιτικού του προγράμματος. Ό Ίωάννης Μεταξάς έκαμε λαϊκή πολιτική και λαϊκή νομοθεσία που δεν την είχε δώσει στον έργατή, τόσο ριζοσπαστική και τόσο συγχρονισμένη, κανένας άλλος άστος πρωθυπουργός. Άρχισε από κάτω, από τα θέματα. Και θεμέλιο αληθινά εθνικής ζωής θεώρησε ό Ίωάννης Μεταξάς τον έλεγχο των

πράξεων της άστικής τάξεως για τὸ γλωσσικὸ ζήτημα, καθὼς καὶ τὴ διακήρυξη τῶν δικαιωμάτων, κατὰ καλύτερον: τῶν δυνατῶν, τῶν γερόντων, τῶν ἐθνικῶν κυττάρων ποὺ κλείνει ὁ δημοτικισμός. "Ετσι, νομίζω, ἔφτασε, μὲ τόσο σταθερὸ βήμα, στὸ σταυροδρόμι καθαρῶν καὶ δημοτικῶν, κ' ἔτσι πρόταξε, χωρὶς κανένα δισταγμὸ, χωρὶς καμμιὰ παραχώρηση, τὸ στήθος του στὴ συκοφαντία. Κι' ἄς μὴ μοῦ θυμίσῃ ὁ μελετητὴς τῆς πρόσφατης ἱστορίας μας τὴν ἐξουσία τοῦ Ἰωάννου Μεταξᾶ, τὴν ἀπερίοριστη δύναμή του. Ὁ Ἰωάννης Μεταξᾶς ἦταν ἀπὸ τοὺς κυβερνήτες ποὺ νοιῶνται μαζί τὴν ἐξουσία καὶ τὴν εὐθύνη. Καὶ δὲ γύριζε τὰ νῶτα του στὴ συκοφαντία. Καθὼς γινώριζε, μάλιστα, πόση παραπλάνηση σηκώνει τὸ γλωσσικὸ μας ζήτημα καὶ πόσο φανατικοὶ καθυστερημένοι ὑπάρχουν ἀκόμα, λογάριζε τὴ συκοφαντία αὐτὴν ὡς θηρίο ποὺ δύσκολα θαμάζεται. Μὰ ἡ πίστη θαμάζει φυσικῶς, ὅχι μόνο ἀνθρώπινες δυνάμεις. "Ετσι ἔκλεισε ἕνα θλιβερὸ κεφάλαιο—θέλω τουλάχιστον νὰ ἐλπίζω ὅτι ἔκλεισε—τὸ γλωσσικὸ μας ζήτημα. Ὁ δημοτικιστὴς πέτυχε τὴν ὀριστικὴ ἀποκατάστασή του κι' ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ διακηρύξῃ ὅτι πρῶτ' ἀπ' ὅλα εἶναι γνήσιος Ἕλληνας. Εἶναι ὅμως καὶ ἀνθρώπος. Καὶ μπορεῖ νὰ ἔχῃ πολλὰ ἀπὸ τὰ ἐλαττώματα ἐνὸς καθαρῶν καὶ ἀνθρώπου, ἢ καὶ περισσότερα. Ἀλλὰ δὲ βρίσκεται πρὸς κοντὰ ἀπ' αὐτὸν στὸν κομμουνισμό. Κάθε ἄλλο μάλιστα. "Εμεῖς πιστεύουμε ὅτι βρίσκεται κοντὰ στὴν Ἑλλάδα περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον.

Αὐτὸ τὸ ἀντίκρουσμα τῆς ἐλληνικῆς πραγματικότητος τὸ σημειώσαμε καὶ τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1936 ἀπὸ τὶς ἴδιες αὐτὲς στήλες, τὸ σημειώνουμε καὶ τώρα. Ἀλλὰ καὶ τὸ προβάλουμε σὰν φωτεινὸ σημεῖο, σὰν πολὺτιμη ὑποθήκη. Ὁ Ἰωάννης Μεταξᾶς ἔδωσε τὴ Νίκη. Ἀλλὰ πρὶν ἀπ' αὐτὴν ἔδωσε μερικὰ συνθήματα. "Εν' ἀπὸ τὰ συνθήματα αὐτά, ἐν' ἀπ' τὰ σημαντικώτερα, ὁ δημοτικισμὸς του. Κι' ὁ δημοτικισμὸς του δὲν περιορίστηκε σὲ μιὰ συνέντευξη. Δὲν πέρασε πολλὸς καιρὸς κ' ἔλαμψε πάλι ζωντανός, ὁρμητικὸς, ἀναμφισβήτητος ἐθνικός. Τὴν Πρωτοχρονιά τοῦ 1937 τίμησε πάλι τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ μὲ τρόπο ποὺ δὲν ἄφησε καμμιὰ ἀμφιβολία γιὰ τὶς πεποιθήσεις καὶ γιὰ τὶς προθέσεις του. Ὁ χαιρετισμὸς του στὸν Ἑλληνικὸ λαό, ἐ-

πέισιμο ἔγγραφο σὲ πολλὴ ἐπίσημη ὥρα, σ' εὐκαιρία ποὺ ἄπλωνε ἄλλοτε ὅλα τὰ ψεύτικα χρυσάφια τῆς ἡ καθαρῶν καὶ θάμπωνε τοὺς ἀφελεῖς καὶ τοὺς ὀλιγαρχεῖς, ὁ χαιρετισμὸς αὐτὸς εἶναι ὁ δημοτικισμὸς στὴν καλύτερη συγκρότησή του, μὲ τὴν ἀπλότητα, μὲ τὴν ἐγκαρδιότητα, μὲ τὰ στερεὰ νοήματα ποὺ δίνει στὸ λόγο του ὁ ἄξιος, ὁ φωτισμένος δημοτικιστὴς. Διαβάστε αὐτὸν τὸν χαιρετισμὸ, αὐτὸ τὸ «διάγγελμα», καὶ μὴν ψάξετε ἄδικα, μὴν κάνετε μάταιους κόπους, γιὰ νὰ βρῆτε ἄλλο ἀνάλογο κείμενο στὴν πολιτικὴ ἱστορία τῆς νέας Ἑλλάδας:

«Τὶς ἑορτάσιμες αὐτὲς ἡμέρες, οἱ εὐχὲς εἶνε ἔθιμο παλαιὸ καὶ ὥραιο. Ὁ ἀνθρώπος ποὺ εὐχεται εἶναι ἐκεῖνος ποὺ δὲν ἄφησε νὰ σβῶσιν μέσα του τὰ ζωογόνα φῶτα τῆς ἐλπίδας, καὶ ἡ εὐχὴ δείχνει, περισσότερον ἀπὸ κάθε τι ἄλλο, πόσο φυσικὴ εἶναι ἡ κοινωνικὴ κὴς στὸν ἀνθρώπου.

«Αἰσθάνομαι λοιπὸν πὼς εἶνε χρέος μου καὶ βαθύτερή μου ἀνάγκη καὶ χαρὰ νὰ εὐχθῶ στὸν Ἑλληνικὸν Λαό, ἐπειδὴ κι' ἐγὼ ποθῶ, ἐλπίζω καὶ θέλω.

«Ποθῶ νὰ λυτρωθῇ ἀπ' ὅλες τὶς δημαγωγικὰς πλάνες, νὰ πλημμυρίσῃ ἀπὸ ἀγάπῃ γιὰ τὴν Ἑλλάδα, νὰ μοχθήσῃ γιὰ τὸν ἠθικὸ, τὸν πνευματικὸ καὶ τὸν ὀλικὸ ὕψωμό της, καὶ τοῦ εὐχομαι: μ' ὅλη μου τὴν ψυχὴ νὰ ἐπιτύχῃ στὸν ὥραιο αὐτὸ δρόμο.

«Ἐλπίζω καὶ εὐχομαι τὸ 1937 νὰ εἶναι περίοδος ὥραιων πραγματοποιήσεων, ὅτι οἱ λαϊκὲς καὶ ἐργαζόμενες τάξεις θὰ γευθοῦν τοὺς καρποὺς τοῦ μόχθου καὶ τῆς προσπάθειάς τῆς κυβερνήσεως καὶ ὅτι ἡ ποθητὴ ἐνότης θὰ πραγματοποιηθῇ στίς ψυχὰς τῶν Ἑλλήνων.

«Θέλω καὶ εὐχομαι κάθε Ἕλληνίδα καὶ κάθε Ἕλληνας κατὰ τὸ 1937 νὰ δώσουν τὸν καλλίτερον ἑαυτὸ τους στὴν ὑπηρεσία τῆς κοινῆς Πατρίδος καὶ ὁπόσοι καὶ ἡ θέλησί μου αὐτὴ νὰ εἶνε ἀκούραστη καὶ ἀλύγιστη.

«Στέλνω σ' ὅλους τοὺς πολῖτες καὶ τὶς πολιτίδες αὐτῆς τῆς χώρας καὶ σ' ὅσους ταξιδεύουν στὰ πέλαια καὶ σ' ὅσους ζοῦν στὴν ξενιτειὰ τὸν ἐγκάρδιον χαιρετισμὸ τῆς ἀγάπης καὶ τὶς θερμότερες εὐχὲς μου γιὰ τὸν καινοῦργιο χρόνον.

«Ἰωάννης Μεταξᾶς.»

Ἀκολουθοῦν μῆνες προετοιμασίας, ἰδρύεται ἡ διευθύνσις Γραμμάτων καὶ Καλῶν Τεχνῶν στὸ ὑπουργεῖο Ἑθνικῆς Παιδείας, τὸ Νοέμβριο τοῦ 1937 κάνει ἀκόμα μιὰ ἐκδήλωση ὁ Ἰωάννης Μεταξᾶς. Εἶναι καλεσμένος τῆς «Ἑταιρίας Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν» στὸ μνημόσυνο τοῦ Μαβίλη, ἀκούει τοὺς ρήτορες, προσέχει ὅτι τὸ πυκνότερο ἀκροατήριον χειροκροτεῖ κάθε τόσο τ' ἀποφθέγματα τοῦ ποιητῆ τῆς «Διῆνης» καὶ τοῦ ἥρωα τοῦ Δρίσκου γιὰ τὴν ἐθνικὴ γλῶσσα, χειροκροτεῖ κι' αὐτὸς, ἀποκρίνεται δηλαδὴ στὸν κόσμο, στὴν ἐκλεκτὴ μερίδα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ποὺ τὸν κυκλῶνει καὶ παρακολουθεῖ τὴν στήσιν του. Ὑπογράφεται ἕνα συμβόλαιο ἀπὸ τὸν κυβερνήτην κι' ἀπὸ τοὺς φωτισμένους Ἕλληνας. Καὶ τὸ συμβόλαιο αὐτὸ τὸ κρατοῦν καὶ τὰ δύο μέρη. Ὁ Ἰωάννης Μεταξᾶς ἀποφασίζει: τὴ σύνταξη τῆς γραμματικῆς τῆς δημοτικῆς καὶ οἱ Ἕλληνες λόγιοι σπεύδουν νὰ προσφέρουν τὶς ὑπηρεσίας τους. Ἀρχίζει μιὰ σοβαρὴ ἐργασία κ' ἔχει σύμμαχόν της τὸν κυβερνήτην. Στὴν «Ἑταιρίαν Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν» συνέρχονται ἀρκετὰ μέλη της κι' ἄλλοι ἀρμόδιοι, συζητοῦν, προτείνουν, φτάνουν σὲ συμπεράσματα, ἐτοιμάζουν ὑπομνήματα. Στὸ Ἐκπαιδευτικὸ Συμβούλιον, μὲ τὸν κ. Μανώλη Τριανταφυλλίδην εἰσηγητὴ, κάνουν ἐπιστημονικώτερη ἐργασία. Ἱστορικὴ περίοδος, παραμονὲς ριζικῶν καινοτομιῶν. Καὶ συζητήσεις πολλὰς καὶ χρήσιμες. Ἡ ἐπιτροπὴ τῆς «Ἑταιρίας Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν» δέχτηκε τὴν ἱστορικὴ παράδοση στὴν ὀρθογραφία, συμφώνησε ὅτι πνεύματα καὶ τόνοι πρέπει νὰ λείβουν, συγκέντρωσε τὰ συμπεράσματά της σὲ αἰτήματα, ἀπάντησε γρήγορα καὶ μεθοδικὰ στὴν πρόσκληση ποὺ ἔκαμε τὸ Κράτος.

Τότε, θυμάμαι,—Μάρτη τοῦ 1939,—ἔγιναν καὶ μερικὲς τοιμηρὲς προτάσεις, ἀλλὰ καὶ μερικὲς ὑποδείξεις γιὰ τὶς ὑποχρεώσεις τῶν Ἑλλήνων λογοτεχνῶν σὲ μιὰ ριζικὴ ἀπλοποίηση τῆς ἐλληνικῆς ὀρθογραφίας καὶ γραφῆς. Ἐβλεπα ὅτι ἀπὸ τὶς θεωρητικὰς συζητήσεις ὡς τὴν ἐφαρμογὴν τους ἡ ἀπόστασις ἦταν μεγάλη. Κ' ἔγραφα, δίνοντας μιὰ περιλήψιν τῶν ἀπόψεων ποὺ εἶχα ὑποστηρίξει στίς συνεδριάσεις τῆς ἐπιτροπῆς τῆς «Ἑταιρίας Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν», ὅτι χρειάζεται ἀγώνας, σκληρὸς καὶ μεθοδικός, γιὰ νὰ ἐπιβληθῇ ἡ καινοτομία ποὺ ζητοῦ-

σαν οἱ λογοτέχνες καὶ τὸ κράτος, ἀγώνας ποὺ ἔπρεπε νὰ γίνῃ ὅχι μόνο μὲ τὴν καθυστηρημένη λογικὴ πολλῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ μὲ καὶ πολλὴν πρὸς δυνατό καὶ ἐπικίνδυνον στὴν ἀντίστασίν του, στὸ πείσμα του: μὲ τὴν ὀπτικὴ συνήθεια. Καὶ ὑποστήριξα ὅτι τὸν ἀγῶνα αὐτὸν δὲν εἶναι φρόνιμο νὰ τὸν κάνουν μόνοι τους οἱ λογοτέχνες μας. Ἀρκετὰ ἐμπόδια ὑφίστανται ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς καὶ στὸ ἀναγνωστικὸ κοινόν. Ἀς μὴν προσθέσουμε κι' ἄλλα. Νὰ εἰσηγηθοῦν τὴν ἀπλοποίηση τῆς ὀρθογραφίας μας, νὰ ἐξηγήσουν τὴν ἀξία τῆς καινοτομίας αὐτῆς μὲ ὅλη τὴν εὐγλωττία τους, νὰ κάνουν, τὸ πολὺ-πολύ, μερικὲς δοκιμὲς, ἀλλὰ ν' ἀφήσουν τὸ κράτος νὰ προηγηθῇ καὶ νὰ τὸ ἀκολουθήσουν σὲ καθεστὶ ποὺ θὰ ἐπιβάλλῃ σὰ γενικὴ ἀρχὴ καὶ σὰν ἐθνικὴ ἀνάγκη. Καὶ δὲ φτάνει νὰ καθιερωθῇ ἡ ἀπλοποίηση αὐτὴ στὸ δημοτικὸν σχολεῖο, γιὰ νὰ τὴν ἐφαρμόσουν οἱ λογοτέχνες μας στὰ ἔργα τους. Ἡ μεταβολὴ πρέπει νὰ εἶναι γενικὴ, γενικώτατη: σὲ κάθε ἐλληνικὸ κείμενον, ἐπίσημον καὶ ἀνεπίσημον, σὲ κάθε ἔντυπον, καὶ πρὸ πάντων στὸν καθημερινὸν τύπον. Ἐτσι βλέπω τὴν ἐφαρμογὴ μιᾶς μεγάλης καινοτομίας,—ἐπέμενα,—κι' ἔτσι μόνο θὰ εἶναι ἀμεση ἡ ἐπιτυχία της. Οἱ παλιεῖς, οἱ βαθεῖα ριζωμένες συνήθειες μποροῦν νὰ πολεμηθοῦν μόνο ἀπὸ ἀνάλογες δυνάμεις. Καὶ τὸ μάτι ποὺ συνήθισε στὰ πνεύματα καὶ τοὺς τόνους ἀπὸ τότε ποὺ ἄρχισε νὰ στέκεται πάνω ἀπὸ τὰ πελώρια στοιχεῖα τῶν ἀλφαριθμητικῶν, θὰ τὰ ξεσυνήθισιν, μὲ κάποιον κόπον ἴσως στὴν ἀρχή, μόνο ἂν πάψῃ νὰ τὰ βρίσκῃ στὴν ἐφημερίδα, δηλαδὴ στὸ κείμενον ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ τὸ στερηθῇ, ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ τὸ ἀναπληρώσῃ με τίποτ' ἄλλο. Τότε, βέβαια, οἱ λογοτέχνες μας δὲν πρέπει νὰ ὑστερήσουν. Κάτι περισσότερο ἀκόμα: θὰ προπαγανδίσουν τὴν ἀπλοποίηση τῆς ὀρθογραφίας καὶ θὰ τὴν ἐφαρμόσουν καὶ σὲ ὅλη τὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία, σὲ κάθε λογοτεχνικὸν κείμενον, σὲ κάθε ἀνατύπωση παλαιοῦ ἔργου. Καὶ δὲ θὰ μπορεῖ κανεὶς νὰ τοὺς κατηγορήσῃ γιὰ οὐραγούς. Θὰ κάνουν, ὅτι ἐτόλμησαν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ «Ταξιδίου» κ' ἔπειτα. Μὲ μιὰ μόνο διαφορὰ. Τώρα πιά ποὺ τὸ κράτος ἔχει διαφωτισθῇ, πάλι ἀπὸ τοὺς ἴδιους, δὲ χρειάζεται νὰ κάνουν αὐτοὶ τὸν ἀγῶνα, ἀλλὰ νὰ τὸν καθοδηγοῦν. Τοῦτο ἄλλωστε

είναι κ' ένας από τους κερπούς της πενηντάχρονης προσπάθειας του δημοτικισμού. Προετοίμασε τόσο καλά μερικές μεταβολές, που δεν είναι πιά απαραίτητο ν' αγωνιστή. Τις προσφέρει έτοιμα αποτελέσματα και περιμένει την ανανέωση, την εξέλιξη. Τις προσφέρει πότε στο λογοτέχνη, πότε στο διανοούμενο, τώρα στο κράτος. Κ' εξηγούσα: Δέ χρειάζεται ν' αγωνιστή ο λογοτέχνης στην πρώτη γραμμή, η τουλάχιστον άκλυπτος, και για έναν άλλο άκμα λόγο. Πρώτη και μεγαλύτερη φροντίδα του είναι σήμερα το άπλωμα της εργασίας του, η αύξηση των αναγνωστών του, η στενότερη επικοινωνία του με τους μορφωμένους Έλληνες. Άγώνας κι' αυτός, τραχύτερος και οδυσιαστικώτερος. Προπάντων όμως άγώνας που δεν μπορεί νά γίνει παράλληλα με τον άλλον, μ' αυτόν που θά χρειαστή για την καθίερωση της νέας ορθογραφίας. Ο ένας προσπαθεί νά φέρη τον Έλληνα πιο κοντά στο λογοτεχνικό βιβλίο, ο άλλος, αν γίνει μόνο από τους λογοτέχνες, χωρίς πολύτιμο σύμμαχο τον καθημερινό Τύπο, θά τον απομακρύνη, θά τον διώχνη.

Ζητούσα δηλαδή μια τολμηρότατη επέμβαση από το κράτος. Και καθώς μαθαίνω, ο υπεύθυνος κυβερνήτης ήταν έτοιμος ν' ακούση και νά ικανοποιήση κάθε πρόταση που δδηγοόσε σε ριζικές λύσεις.

Δέ συγκρατούσε τους αδιάλλαχτους, δεν άναζητούσε συμβιβαστικές λύσεις. Ήταν, άκούω, τολμηρότερος, ριζοσπαστικώτερος κι' από τὰ πιο προοδευτικά μέλη του Έκπαιδευτικού Συμβουλίου. Ποθοόσε, όπως είπα, τις ριζικές, τις υγιείς, τις λύσεις που θ' άφιναν το έθνος ν' αναπνεύση, νά προχωρήση από τους τύπους στην ούσία, νά προκόψη.

Μαντεύω εδώ μιάν άπορία, ίσως και μιάν αντίρρηση, και δέ θέλω νά την προσπεράσω. Που βρίσκεται ο πραγματικός, ο ειλικρινής Μεταξάς; Στο χαιρετισμό της Πρωτοχρονιάς

του 1937, στους λόγους του που δημοσιεύονται παρακάτω, ή στις επιγραμματικές φράσεις του που είναι σκορπισμένες στις σελίδες του τεύχους τούτου; Άπλούστατα: παντού είναι ο ίδιος άνθρωπος και οι ίδιες πεποιθήσεις. Μόνο που ο Ιωάννης Μεταξάς πληρώνει το μεγάλο λάθος της εκπαιδευτικής πολιτικής του Έλληνικού Κράτους, όπως τόσο άλλοι πριν άπ' αυτόν, όπως τόσο φίλοι και θερμοί απολογητές του δημοτικισμού. Σπούδασε και μεγάλωσε με την καθαρεύουσα, την έχει πιο πρόχειρη από τη δημοτική, τη χρησιμοποιεί πιο εύκολα. Παλεύει με μία δυνατό συνήθεια, όπως τόσοι άλλοι έκλεκτοι Έλληνες, της γενεάς του, παλαιότεροι του, αλλά και νεώτεροι του, σημερινοί και αξιόλογοι επιστήμονες, και κουρασμένους, κάποτε, υποχωρεί, άκριβότερα: χρησιμοποιεί την υπηρεσιακή γλώσσα, αυτήν που προσφέρει έτοιμους, πολυμεταχειρισμένους και άχρωμους τους τύπους και τις εκφράσεις της. Καμιά άσυνέπεια, λοιπόν. Άλλά ένας απολογητής και υπερασπιστής της δημοτικής, σαν τον Ροδδη και σαν τους άλλους που έχουν συνηθίσει νά εκφράζονται στην καθαρεύουσα και δέ βρίσκονται πια σε ηλικία που ξεριζώνονται τόσο δυνατές συνήθειες.

Έτσι εξήγησέ και την άποψή του νά δεχθί ριζικές λύσεις. Ένοιωθε πως άρκετά βασανίστηκε ή γενεά του. Άς μὴ βασανιστούν κι' άλλοι Έλληνες. Κι' από την πικρή αυτή πείρα μπορούσαμε νά περιμένουμε πολλά. Ο Ιωάννης Μεταξάς, με τη Νίκη στα χέρια, θρῦλος πια και οδηγός όλων των Έλλήνων, θά είχε τη δύναμη νά προσφέρει στον Έλληνικό λαό άκόμα μία μεγάλη νίκη: την οριστική λύση του γλωσσικού μας ζητήματος. Θά θελήση και θά τολήση νά του την προσφέρει κάποιος άλλος ή κάποιιο άλλοι; Τόσο άπροσδόκητο και τόσο αποφασιστικό δημοτικιστή δεν είχε δώσει ο πολιτικός μας κόσμος έκατο και περισσότερα χρόνια.

ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

Ο ΠΡΩΤΟΣ ΔΗΜΟΤΙΚΙΣΤΗΣ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΣ

Ένας φίλος μου δημοσιογράφος έστενογράφησε κάποιο λόγο του Ιωάννου Μεταξά, τον καθάρóγραψε και του τον παρουσίασε νά τον εγρίνει και νά τον διορθώσει πρωτοδ δημοσιευθεί. Και γνωρίζοντας, ο δημοσιογράφος, πως ο όμιλητής, πάνω στη φόρα του λόγου, μπορεί νά παραβλέπει μερικές γλωσσικές λεπτομέρειες, νόμισε πως έπρεπε ν' αποδώσει το λόγο του Ιωάννου Μεταξά σε όρθόδοξη δημοτική, αποδίδοντας πιστότερο στο πνεύμα κι' όχι στα λόγια του όμιλητή.

Ο Μεταξάς πήρε το κείμενο κι' άρχισε νά τὸ διορθώνει:

— Έδώ γράφετε «για» τους ναυτεργάτες», ενώ εγώ είπα «διά» τους ναυτεργάτες». Δέν λέμε ποτέ «για» αλλά «διά».

— Κύριε Πρόεδρε, παρατήρησε ο δημοσιογράφος, έχετε δίκιο. Δέν λέμε «για», που είναι το σωστό, αλλά «διά», από κακή συνήθεια. Από μακροχρόνια δηλητηρίαση του οργανισμού μας με καθαρεύουσα. Ένας δημοτικιστής όμως θά μεταχειριστεί πάντοτε το «για», κι' ένα κείμενο δημοτικής πρέπει νά είναι ξεκάθαρο από καθαρευουσιάνικους τύπους.

Ο Ιωάννης Μεταξάς είχε τις αντιρρήσεις του σ' αυτή τη θεωρία: «Δημοτική είναι ή γλώσσα που μιλάμε, κι' όταν μιλάμε, λέμε διά κι' όχι για». Κι' εξακολουθούσε νά διορθώνει το κείμενο. Σε λίγο, σταμάτησε σ' ένα καινούργιο για.

— Για, είπε, για... με κλονισμένη κάπως δυσφορία.

— Διορθώστε το, κύριε Πρόεδρε.

Ο Μεταξάς χαμογέλασε.

— Όχι. Θά τὸ αφήσω όπως είναι. Κι' ε- κείνα που διόρθωσα προηγουμένως, νά τὰ ξανακάνεις για.

Τὸ έπεισόδιο αυτό είναι χαρακτηριστικό. Πριν από τον Ιωάννη Μεταξά, κυβέρνησαν την Ελλάδα κι' άλλοι πολιτικοί, που πί-

στευαν στην αλήθεια της δημοτικής, στο ψέμμα της καθαρεύουσας. Δέν ήταν όμως δημοτικιστές, χωρίς νά είναι και καθαρευουσιάνοι. Όπως ο Ροδδης, ήταν κι' αυτοί θύματα του ελληνικού γλωσσικού δράματος, δηλητηριασμένοι από τον έθισμό της καθαρεύουσας, αδύνατοι κι' άνίκανοι νά χειριστούν τη δημοτική, παρ' όλη την πίστη τους στη ζωντανή γλώσσα των Έλλήνων.

Ο Μεταξάς, όμως, ήταν ο πρώτος πραγματικά δημοτικιστής πρωθυπουργός, που πίστευε και που μεταχειριζόταν τη δημοτική. Και είναι θαυμαστός, γιατί, μολοντί δηλητηριασμένος κι' αυτός, όπως όλοι οι Έλληνες της νεανικής του εποχής, από την καθαρεύουσα, είχε την τεράστια ψυχική δύναμη—που κανείς άλλος δεν την είχε—όχι μόνο νά νιώσει τη γλωσσικήν αλήθεια, αλλά, αποτοξινώνοντας τον οργανισμό του από τὰ φαρμάκια του σχολαστικισμού, ν' αναγνωθεί, νά συγχρονισθεί και νά γίνει καθάρς δημοτικιστής. Τὸ έπεισόδιο με τὸ δημοσιογράφο μαρτυρεί με τί πνευματική διαύγεια, τί δύναμη ψυχής και χαρακτήρα, ξεκαθάριζε, ο έβδομηντάρης πια Μεταξάς, τὰ στεγνά άποनिφάδια του καθαρευουσιανισμού από μέσα του.

Τὸ χαρακτηριστικό γνώρισμα των μεγάλων άντρων είναι ότι γεννήθηκαν, έζησαν και πέθαναν νέοι. Ότι άπόμειναν στα γεράματα νέοι, κι' ή ψυχή τους βρίσκταν δίπλα στην ψυχή της νεολαίας, ή καρδιά τους είχε τὸ ρυθμό των εφηβικών καρδιών. Έτσι, ο Ιωάννης Μεταξάς δεν ήταν ο νέος του 1900, αλλά του 1940. Είχε την ψυχροπλία, τη νοστροπία του σημερινού φοιτητή.

Τὸ σπουδαιότερο, όμως, είναι άλλο. Τὸ ότι είχε τη δύναμη, τὸ σθένος, νά σπάσει την εκατοντάχρονη παράδοση, τη στριγμένη στις τόσες έπίσημες δυνάμεις, και νά επιβάλει τὸ γεγονός ένός πρωθυπουργού δημοτικιστή. Μ' αυτή την πράξη, ο Μεταξάς

εξετόπισε τον ἀρτηριοσκληρωτικὸν ἐχθρὸ τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς κί ἀπὸ τὰ τελευταία του ἀντερείσματα (γιὰ νὰ μιλήσουμε κάπως συγχρονισμένα), ὅπου τὸν στερῶνε ἀκόμα ὄχι ἡ πραγματικότητα, μὰ ἡ παράδοση. Ἔτσι, τὸν οὐσιαστικὸ θάνατο τῆς καθαρεύουσας τὸν ἀκολούθησε κί ὁ τυπικός, κί ὁ Μεταξᾶς ὑπόγραψε τὴ ληξιαρχικὴ πράξη.

Τὸ θάνατο τῆς παράδοσης τὸν ἀκολουθεῖ ἡ δημιουργία καινούργιας. Τὸν Ἰωάννη Μεταξᾶ, τὸν πρῶτο ὁλοκληρωτικὰ δημοτικι-

στὴ πρωθυπουργὸ τῆς Ἑλλάδας, τὸν διαδέχεται ἕνας ἄλλος καθαρὸς δημοτικιστής: Ὁ Ἀλέξανδρος Κοριζῆς. Νομίζω πὼς στὸ μέλλον θὰ εἶναι ἀδύνατο νὰ κυβερνήσει τὴν Ἑλλάδα ἄνθρωπος ποὺ νὰ μὴν πιστεύει στὴ δημοτικὴ. Πρῶτα, γιατί ἡ καρδιά του θὰ χτυπάει ἐνάντια στὸν παλμὸ τῆς καρδιάς τοῦ λαοῦ. Κί ὕστερα, γιατί ὁ Ἰωάννης Μεταξᾶς, γκρεμίζοντας τὴν καθαρευουσιάνικη, στήλωσε στὴ θέση τῆς τὴν παράδοση τῆς δημοτικῆς.

Μ. ΚΑΡΑΓΑΤΣΗΣ

Ὁ Ἰωάννης Μεταξᾶς στὰ ἐγκαίνια τοῦ Ἀ' Ἀρματος Θεσπίδος, στὸ Γουδί.

Ο ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΕΤΑΞΑΣ ΚΑΙ ΤΟ “ΑΡΜΑ ΘΕΣΠΙΔΟΣ,”

Πρέπει μαύρη καταχνιά νάχη πέσει στὰ μάτια τῆς ψυχῆς μας καὶ τῆς κρίσης μας, γιὰ νὰ μὴ σταθοῦμε μὲ σεβασμὸ κί εὐγνωμοσύνη στὸ ὅ,τι ἐπραξε γιὰ τὰ Γράμματα καὶ τὶς Τέχνες ὁ Κυβερνήτης ποὺ τόσο ἀδόκητα χάσαμε.

Τὸ τί ἐπραξε γιὰ τὸν πνευματικὸ καὶ τὸν καλλιτεχνικὸ βίο τοῦ τόπου ὁ Ἰωάννης Μεταξᾶς, εἶναι κεφάλαια ποὺ τὸν κατατάσσουν στοὺς πρῶτους πνευματικούς ἡγέτες τῆς ἱστορίας. Οἱ πνευματικοὶ ἐργάτες τοῦ τόπου αὐτοῦ χάσανε τὸν ἀνθρωπὸ τους. Τούτῃ εἶναι ἡ μαύρη ἀλήθεια. Ἡ Ἑλλάδα μας μπορεῖ νὰ ἀποκτήσῃ — ἴσως καὶ νὰ τὸν ἔχη τώρα στοὺς κόλπους τῆς — ἕναν στρατηγὸ ἢ ἕναν πολιτικὸ ἰσάξιο τοῦ Μεταξᾶ. Δύσκολα ὅμως θὰ βρῇ τὸν Ἑθνικὸ Ὁδηγὸ ποὺ θάχη στήσῃ τόσο ψηλὰ τὶς πνευματικὰς ἀξίες. Καὶ τοῦτο γιατί ἡ πνευματικὴ ζωὴ τοῦ τόπου μας δὲν ἔχει γίνῃ ἀκόμη συνείδηση Ἑθνικὴ, τὸ κέντρον βάρους τοῦ Ἑθνους μας. Γιὰ τὴν ὁλοκλήρωση τῆς Ἰδέας αὐτῆς δόθηκε ἰδιαίτερα ὁ χθεσινὸς Κυβερνήτης. Ἡ ὁλόθερμη ψυχικὴ του διάθεση ἦταν πὼς οἱ πνευματικὲς ἐκδηλώσεις καὶ ὁ κόσμος τῆς Τέχνης νὰ πάρουν μιὰ ἐπίσημη θέση στὸ κράτος καὶ νὰ συγκροτήσουν τὴν οὐσιαστικώτερη μερίδα τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς. Στὰ προοδευτικὰ στάδια τῆς μεγάλῃς αὐτῆς προσπάθειας, ἰδιαίτερη θέση κατέχουν τὰ ὅσα ἐπραξε ὁ Ἰωάννης Μεταξᾶς γιὰ τὸ Θέατρο. Μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Γενικοῦ Διευθυντῆ τῶν Κρατικῶν Σκηνῶν κ. Κωστῆ Μπασιζᾶ, ἔδωσε μιὰ τέτοια πνοὴ στὴ θεατρικὴ Ἰδέα, ποὺ τὸ δέντρο τῆς μέστωσε καὶ ἀπλώσε τοὺς εὐεργετικούς της κλώνους μέσα σ' ὅλη τὴν Ἑλληνικὴ Κοινωνία. Ἔτσι τὸ

Θέατρο πῆρε τὴ σωστὴ του θέση καὶ ὑψώθηκε σὲ κοινωνικὸ ὄργανο ὑψίστης σημασίας.

Ἐκφραση τῆς εὐρύτερης αὐτῆς κοινωνικῆς ἀποστολῆς τοῦ Θεάτρου καὶ σὰν ὄργανο τῆς καλλιτεχνικῆς καὶ πνευματικῆς πολιτικῆς τῆς κυβερνήσεως, ἦταν καὶ ἡ ἔδρυσή καὶ λειτουργία τοῦ Ἀ' Ἀρματος Θεσπίδος. Ὁ ἰδιότυπος αὐτὸς θεσμὸς τοῦ περιοδεύοντος Θεάτρου Τέχνης, μὲ τὸν πολὺπλευρο μηχανισμό του, κίβηθη καὶ περὶτρανα δικαιώθηκε ἀπὸ τὰ ἐξαιρετικὰ ἀποτελέσματα ποὺ εἶχε. Τὸν ἀπολογισμὸ του, βέβαια, δὲν μποροῦμε ἐμεῖς σήμερα οἱ ἄμεσα ἐνδιαφερόμενοι νὰ ἐπιχειρήσουμε. Ἐνα ὅμως στάθηκε βέβαιο: Ἡ ἑλληνικὴ ἐπαρχία, ἡ πνευματικὰ ἀποξενωμένη ὥς χεῖς ἀπὸ τὸ κέντρο, εἶδε καὶ ἀπόλαυσε μὲ θαυμασμὸ γιὰ πρώτη φορὰ τὴν καθολικὴ κρατικὴ μέριμνα στὸν τομέα τῆς Τέχνης. Καὶ ἡ κρατικὴ αὐτὴ μέριμνα, πάνω στὸν τομέα τοῦ Θεάτρου, πέρνει ἀκόμα μεγαλύτερη σημασία ἂν ἀναλογισθοῦμε ὅτι τὸ Ἀ' Ἀρμα Θεσπίδος ξεκίνησε γιὰ τὴν πρώτη του περιοδεία ἀκριβῶς μὲ τὴν ἐναρξὴ τοῦ πολέμου. Ὅλοι μας τότες νομίσαμε ὅτι ἡ ἀναστάτωση ποὺ θάφερνε ἡ παγκόσμια σύρραξη, καὶ ποὺ τὸν ἀντίτυπὸ τῆς μοιραίας θὰ τὸν δοκίμαζε καὶ ἡ Ἑλλάδα, θὰ ἦταν ἀναπότρεπτος λόγος γιὰ νὰ ἀναβάλῃ τὴν ἐξόρμησή μας.

Ἀντίθετα ὅμως σκέφθηκε καὶ ἐπραξε ὁ Ἰωάννης Μεταξᾶς. Σὰν γνήσιος Ἀρχηγός, γαλήνιος καὶ σοφὸς μέσῃ στὴ σύγκρουση τῶν γεγονότων, μὲ βαθειὰ πίστη στὴν εὐεργετικὴ δύναμη τῆς Τέχνης, ἰδιαίτερα στὶς κρίσιμες στιγμὲς, διέταξε νὰ ξεκινήσῃ τὸ «Ἀρμα» γιὰ νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἀποστολή